

OUTI LEHTIPUU
Debates over the
Resurrection of the
Dead: Constructing Early
Christian Identity. Oxford
Early Christian Studies.
Oxford: Oxford University
Press 2015. 254 s.

Dosentti Outi Lehtipuu on kirjoittanut hyvän kirjan hankalasta aiheesta, ylösnousemuksesta koskevista kiistoista ajanlaskun ensi vuosisadoilla. Kirja rakentuu johdannon lisäksi neljästä, kiitettävästi yhteenvetoon päättyvästä pääluvusta, päätelmistä, kirjallisuusluettelosta sekä yleis- ja tekstikohtahakemistosta. Kirjan taitto on hieman turhan pienellä painettuja alaviitteitä lukuun ottamatta onnistunut, ja siinä on hyvin vähän painovirheitä. Kustantajaa on moitittava primäärilähteiden puuttumisesta kirjallisuusluettelosta, sillä nyt lukijan on vaikea päästä perille, mitä tekstiä seurataan ja kenen käännöstä käytetään.

Johdannossa Lehtipuu kertoo kirjan lähtökohtana olleen kaksi havaintoa: ylösnousemukseen viittaavat tekstit eivät suinkaan käytä sanaa samassa merkityksessä ja kielenkäyttö ylösnousemuksen toisin ymmärättäviä kohtaan on rankkaa. Näiden kahden ilmiön selittämisen Lehtipuu ottaa tavoitteekseen. Hän tarjoaa keskeiseksi selitykseksi varhaisten kristittyjen tarpeen identiteettinsä turvaamiseen: ”me” uskomme oikein ja olemme tosi kristittyjä, ”toiset” uskovat väärin eivätkä ole oikeita kristittyjä. Lisäksi hän katsoo yhden syyn kiistojen ankaruuteen olleen kristillisen tradition (erityisesti Uuden testamentin) monitulkintaisuudessa: yhteistä, selkeää ylösnousemuksen määritelmää ei löydy.

Lehtipuu määrittelee johdannossa ylösnousemuksen kaksi perusmerkitystä: sillä voidaan viitata joko Jeesuksen ylösnousemukseen menneisyydessä tai Jeesuksen seuraajille tulevaisuudessa tapahtuvaan

asiaan. Kirja keskittyy jälkimmäisen eri variaatioihin, joissa kirjoittaja näkee neljä eri jakolinjaa sen mukaan katsottiinko ylösnousemuksen tapahtuvan (hengellisesti) ennen kuolemaa vai sen jälkeen, ja jälkimmäisen kohdalla heti vai vasta etäisenä tuomiopäivänä, koskeeko se myös ”lihaa” tai jonkinlaista (ja minkälaista?) ”ruumista” (*soma*) vaiko vain sielua, ja tapahtuuko se kaikille vai vain oikeamielisille. Näistä kaksi ensimmäistä käsitellään neljännessä luvussa ja kolmas kohta on kolmannen luvun aihe. Viimeinen erottelu on rajattu kirjan ulkopuolelle. Tämä vaihtoehtojen esittely on hyvin tarpeellinen ja selkeyttävä. Se osoittaa myös sen, että päävaihtoehtojen erot olivat merkittäviä, vaikka kirjoittaja usean kerran puhuu eroista ”pieninä” ja ulkopuolisille käsittämättöminä ”hienovaraisina nyansseina” (s. 1–2, 107, 206).

Luvussa 1 (”What is Resurrection?”) Lehtipuu käy läpi sekä juutalaisia ja kristillisiä että kreikkalais-roomalaisia lähteitä – viimeksi mainittuja lähinnä kuolleiden henkiin heräämisen ja ruumiillisen kuolemattomuuden osalta. Luku tuo hyvin esiin aiheen perusproblematiikan: onko kyse tietyistä käsitteistä (variaatioineen), josta käytetään vaihtelevaa terminologiaa? Tällöin osa tuon terminologian käytöstä rajautuu ylösnousemuskäsitteen ulkopuolelle, koska vaikkapa verbillä *egeirō* on myös aivan muuhun viittaavia käyttötarkoituksia. Vai onko kyse tietyin terminologian käytöstä (tai sen osajoukosta)? Silloin tutkittavat ilmiöt määrittävät valitun terminologian käyttötarkoitusten kokonaisuudesta käsin. Lehtipuu valottaa asiaa monipuolisesti ja sivuaa eri tavoin tätä ongelmaa, mutta se olisi ollut hyvä käsitellä eksplisiittisesti ja tehdä selvä valinta. Tällöin lukija tietäisi kriteerit, joiden perusteella Lehtipuu on katsonut jonkin tekstin puhuvan nimenomaan ylösnousemuksesta. Nyt asia ei ole aina selvä.

Toisessa luvussa (”Resurrection and Deviance”) Lehtipuu valottaa

ylösnousemusdebatteja sosiaalisen identiteetin teorian näkökulmasta. Teorian yksi perustekijä on luokittelu, jolla ryhmien välisiä eroja korostetaan – Lehtipuun mukaan jopa siinä määrin, että todellisten erojen puuttuessa niitä luotiin. Asiaan liittyy myös ns. mustan lampaan efekti: lähimpiä arvioidaan jyrkimmin. Poikkeavuuden käsite taas pitää sisällään ajatuksen, että erilaiset ihmiset eivät ole vain erilaisia vaan myös pahoja, eli toisin uskovat tai kirjoituksia toisin tulkitsevat eivät ole tosi kristittyjä. Lehtipuu hyväksyy näkemyksen, että ryhmän sosiaalisesta identiteetistä huolehtiminen oli eliitin asia. Kiinnostava lisäkysymys olisi, oliko eliitti joissain tapauksissa kenties eri asemassa myös identiteetin sisällön suhteen. Erityisesti myöhemmin mainittu Origeneen näkemys, jonka mukaan ajatus fyysisen, jo maatuneen ruumiin ylösnousemuksesta oli yksinkertaisten masojen uskomus saa kysymään, oliko uskonnollisen eliitin näkemys sama vai kätkeytyikö yhteisesti tunnustetun ylösnousemususkon taakse erilaisia käsityksiä itse ylösnousemuksen sisällöstä? Asiassa riittää kiintoisaa tutkittavaa.

Lehtipuu osoittaa, miten tärkeää osaa kirjoitusten tulkinta näytteli ylösnousemusdebatteissa. Tulkinnoissa puollettiin kirjaimellista tai vertauskuvallista tulkintaa aina sen mukaan, mikä parhaiten tuki omaa näkökantaa. Tertullianuksen kohdalla Lehtipuu hieman tarpeettomasti ottaa kantaa yksittäisten vertauskuvallisten tulkintojen oikeutusta vastaan. Tutkimuksen keinoin on kovin vaikea määrittää, milloin jonkin tekstin ”metaforiset rajat” tulevat vastaan.

Kolmannessa luvussa (”Resurrection – with or without the flesh?”) täsmentyy vihdoin ero, johon Lehtipuu viittaa useasti jo aiemmin: ”lihan (*sarx*) ylösnousemus” viittaa yleensä siihen kehoon, joka ihmisellä oli eläessään (usein kuitenkin kirkastetussa muodossa, mitä sillä kulloinkin tarkoitettiin), kun taas

termiä "ruumiin (*soma*) ylösnousemus" käytetään epämääräisemmin, ja se saattaa tarkoittaa jotain muuta – tuskin kuitenkaan taivaankappaleita, joihin Lehtipuu tässä yhteydessä viittaa. Kirjoittaja toteaa, että tässä on jälleen yksi esimerkki epämääräisyydestä, joka johti syytöksiin opin vääristelystä. Tähän voisi lisätä, että sekaannus on jälleen kahtalainen: kun kumpakaan termiä ei voi yksiselitteisesti liittää tiettyyn käsitteeseen (tai edes tiettyyn joukkoon käsitteitä), ei niiden suhdettakaan voi selvästi määritellä. Asian käsittely olisi hyötynyt siitä, että Lehtipuu olisi selvemmin pitänyt terminologisen ja käsitteellisen lähestymistavan erillään. Useissa kohdin (myös muissa luvuissa) jäin kaipaamaan alkueläisiä ilmauksia.

Lehtipuu jatkaa ruumiin ylösnousemuksen käsittelyä vielä neljännessä luvussa ("When Will Resurrection Take Place?") yhden alaviitteen verran. Sen mukaan "useimmille" varhaisille kristityille (s. 203 jopa "useimmille antiikin kirjoittajille") myös sielun tai hengen välitön nousu taivaaseen kuoleman jälkeen olisi edustanut "ruumiin ylösnousemusta", koska näitä olisi pidetty "jossain merkityksessä aineellisina." Kirjoittaja viittaa ensimmäiseen ja kolmanteen lukuun, mutta tämä kauaskantoisen kysymys olisi ansainnut tulla käsitellyksi perusteellisesti yhdessä paikassa. Minkälaiseen suhteeseen "aineellinen sielu" asettuu tunnettuihin antiikin kategorioihin nähden ja missä ovat tällaisen ajattelun juuret ja tärkeimmät ilmentymät? Edustiko esimerkiksi Origenes platonistina todella kyseistä käsitystä, jos Rufinuksen oikeaoppisella tendenssillä kääntämä *De principiis* niin antaa ymmärtää? Platoni(sti)sen terminologian käsittelyä olisi valaissut Holger Thesleffin kahden tason malli, jossa sielu väistämättä kuuluu ylempään, aineettomaan todellisuuteen.

Neljäs luku käsittelee pääasiassa ylösnousemuksen ajoitusta, jonka suhteen vallitsi moninainen käsitysten kirjo. Lehtipuu ottaa esi-

merkin Johanneksen evankeliumista: Jeesuksen sanojen kuulijalla on ikuinen elämä, ja hän on jo "siirtynyt kuolemasta elämään" (Joh. 5:24). Mutta mikä tekee tästä tekstistä esimerkin ylösnousemuksen ymmärtämisestä, jää epäselväksi. Kirjoittaja noteeraa taustalla juutalaisen viisaustradition, mutta vielä selvempi yhteys Johannes-jakeella on Filonille keskeiseen sielun kuoleman käsitteeseen ja mahdollisuuteen tuon kuoleman peruuttamiseen. Samaan hengenvetoon voi todeta, että Filonin soteriologisissa yhteyksissä viljelemä *metanastasis*-käsite puolestaan olisi ollut olennainen vertailukohta välitöntä kuolemanjälkeistä nousua koskeville käsityksille. On ehkä epäselvää, mahtuvatko nämä käsitteet Lehtipuun alussa antamien ylösnousemusmääritelmien sisään, mutta samaa voi miettiä myös mainitun Johannes-esimerkin, samoin kuin puhdasta kuolleista herättämistä ja/tai kääntymystä kuvaavien tekstien ja myös taivaaseen päättymisen kuvausten kohdalla. Määritelmät olisi voinut laatia selvärajaisemmin, ja myös toisin – mukaan olisi voinut ottaa nyt muutaman maininnan varaan jäävän toisen kiistanalaisen uudelleenruumiillistumisen muodon, jälleensyntymisen. Siitä löytyy esimerkkejä (puolesta ja vastaan) paitsi kreikkalaisista teksteistä, myös Nag Hammadin kirjastosta, Filonilta ja kirkkoisiltä; kysymys on myös Josefuksen kohdalla akuutimpi kuin Lehtipuu antaa ymmärtää.

Tämä arvioija oppi paljon tästä kirjasta. Vaikka eksplisiittisten kriteerien puuttuessa ei aina ole selvää, miksi Lehtipuu kulloinkin katsoo vaikkapa pelastusta tai marttyyriutta koskevien tekstien puhuvan juuri "ylösnousemuksesta", hän onnistuu osoittamaan, miten tärkeä oikea käsitys asiasta oli monille kristinuskon varhaisina vuosisatoina ja miten tavattoman laajasti käsitykset vaihtelivat. Selväksi tulee myös aiheen otollisuus identiteetin ja poikkeavuuden määrittelylle. "Jo nyt" vai "ei vielä", lihalli vai ilman, muutos vai jatku-

vuus? Lehtipuun tavoitteena ei ole antaa kaiken kattavaa kuvaa ylösnousemusdebateista, mutta materiaalin valtavaan määrään ja asian monimutkaisuuteen nähden hän antaa aiheestaan kiitettävän selvän ja riittävästi jäsennetyn kokonaiskuvan. Sopii vain toivoa, että olen itse tässä kovin lyhyessä arvioissa kyennyt samaan. Parasta on kuitenkin lukea kirja itse.

SAMI YLI-KARJANMAA
TEOL. TRI, LAUKAA

BRIAN LEFTOW
God and Necessity. Oxford: Oxford University Press 2012. 592 s.

Kirjassa *God and Necessity* Brian Leftow, tunnetun uskonnonfilosofin Richard Swinburnen seuraaja Oxfordin kristinuskon filosofian professorina, esittää käsityksensä mahdollisten ja välttämättömien totuuksien perustasta, jossa Jumalalla on keskeinen rooli. Tällä modaliteettien (mahdollinen, välttämätön, mahdoton) metafysiikkaa koskevalla aihepiirillä on monisyinen historiansa, ja siihen ovat tuoneet oman kontribuutionsa esimerkiksi keskiajan teologeista Tuomas Akvinolainen ja Johannes Duns Scotus sekä uuden ajan filosofiasta Descartes ja Leibniz, muutamia huomattavia nimiä mainitakseni. Modaliteettien aatehistoriaa on Suomessa ansiokkaasti tutkinut Helsingin yliopiston teologisen etiikan ynnä uskonnonfilosofian emeritusprofessori Simo Knuuttila.

Propositioiden (väitelauseiden) modaalitatuksista puhuttaessa viitataan siihen, millä tavalla ne voivat olla tosia. Proposition totuus on välttämätön, jos se ei voi olla epätoisi. Matemaattisia ja loogisia totuuksia, kuten "2 + 2 = 4" ja "joko p tai ei-p", on useimmiten pidetty välttämättöminä. Tästä poiketen monet totuudet näyttäisivät yhtä hyvin voi-